

## **BIBLIOGRAFI**

### **A. Sumber Arsip**

Arsip Nasional Republik Indonesia, Jakarta. Arsip Medica 1714-1935, Nomor 10. (*Extract uit het Register der Handelingen en Besluiten van den Secretaris van Staat, Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie aan alle residenten op Java en Madura betreffende vaccine, 17 October 1821*).

Arsip Nasional Republik Indonesia, Jakarta. Algemeene Secretarie: Seri Groote Bundel Besluit (ASGB-Bt.) 1891-1942, Nomor 653. (*De regeling der vaccinedienst op het eilands Nias 1857-1899*).

Arsip Nasional Republik Indonesia, Jakarta. KIT Sumut No.0469/018. (*Seorang pemuda Nias menderita penyakit cacar, Nias Selatan*).

Arsip Nasional Republik Indonesia, Jakarta. Arsip Sumatra's Westkust (SWK), Nomor 147/10. (*Nota van John Christie over Poloe Nias, 1826*).

Arsip Nasional Republik Indonesia, Jakarta. Arsip Sumatra's Westkust (SWK), Nomor 151/12. (*Verslag van de Batoe-eilanden*).

Arsip Nasional Republik Indonesia, Jakarta. Arsip Sumatra's Westkust (SWK), Nomor 152/2. (*Maandrapporten, 1854*).

Arsip Nasional Republik Indonesia, Jakarta. Arsip Sumatra's Westkust (SWK), Nomor 152/13. (*Maandrapporten, 1865*).

### **B. Tesis dan Disertasi yang tidak diterbitkan**

Anatona (2000). "Perdagangan Budak di Pulau Nias, 1820-1860". Tesis, Yogyakarta: Program Pascasarjana Fakultas Ilmu Budaya Universitas Gadjah Mada.

Gritantin, Lucia Arter Lintang (2016) "Penyakit Kelamin di Kalangan Korps Militer Hindia Belanda 1860an sampai 1920an". Tesis, Yogyakarta: Program Pascasarjana Fakultas Ilmu Budaya Universitas Gadjah Mada.

- Hummel, Uwe & Tuhoni Telaumbanua (2007). "Cross and Adu: A Socio-Historical Study on the Encounter between Christianity and the Indigenous Culture on Nias and the Batu Islands, Indonesia (1865-1965)". *Disertasi*, Universiteit Utrecht.
- Peake, Edward (2000). "Tradition, Christianity, and the State in Understandings of Sickness and Healing in South Nias, Indonesia". *Disertasi*, Department of Anthropology, London School of Economics, University of London.
- Wiratno, Ikhsan Eko (2015). "Penyakit Sampar dan Upaya Pencegahan Pascawabah di Keresidenan Surakarta, 1915-1930". *Tesis*, Yogyakarta: Program Pascasarjana Universitas Gadjah Mada.
- Young, Robert J. (1970). "The English East India Company and Trade on the West Coast of Sumatra, 1730-1760". *Disertasi*, University of Pennsylvania.

### **C. Sumber terbitan**

- Abidin, St. Z.A. (1949). *Beberapa Penyakit Chatulistiwa*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Andaya, Barbara Watson (2016). *Hidup Bersaudara: Sumatra Tenggara pada Abad XVII dan XVIII*. Yogyakarta: Penerbit Ombak, 2016.
- Anonim (1860). "Een Nederlandsch etablissement te Lagoendi". *Tijdschrift voor Nederlandsch Indie*, 6(22): 331-349.
- Asnan, Gusti (2006). *Pemerintahan Sumatera Barat dari VOC hingga Reformasi*. Yogyakarta: Citra Pustaka.
- Asnan, Gusti (2007). *Dunia Maritim Pantai Barat Sumatera*. Jogjakarta: Penerbit Ombak.
- Asselt, G. van (1906). *Achttien Jaren onder de Bataks*. Rotterdam: D.A. Daamen.
- Bartels, Maximilian (1893). *Die Medizin der Naturvölker: Ethnologische Beiträge Zur Urgeschichte Der Medicin*. Nikosia: Nachdruck des Original.

- Bashford, Alison (2004). *Imperial Hygiene: A Critical History of Colonialism, Nationalism and Public Health*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Bastin, John (1965). *The British in West Sumatra (1685-1825): A selection of documents, mainly from the East India Company Records preserved in the India office Library, Commonwealth Relations Office, London*. Kuala Lumpur: University of Malaya Press.
- Bergen, Leo van, Lisbeth Hesselink, Jan Peter Verhave, eds. (2017). *The Medical Journal of the Dutch Indies 1852-1942. A Platform for Medical Research*. Jakarta: AIPI.
- Bhattacharya, Nandini (2012). *Contagion and Enclaves: Tropical Medicine in Colonial India*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Boomgaard, Peter (1987). "Morbidity and Mortality in Java, 1820-1880: Changing Patterns of Disease and Death". Dalam Norman G. Owen (ed.), *Death and Disease in Southeast Asia: Explorations in Social, Medical and Demographic History*. Singapore: Oxford University Press, hlm. 48-69.
- Boomgaard, Peter (1993). "The Development of Colonial Health Care in Java: An Exploitory Introduction". *Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde*, 149(1): 77-93.
- Boomgaard, Peter (2003). "Smallpox, Vaccination, and the Pax Neerlandica, Indonesia, 1550-1930". *Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde*, 159(4): 590-617.
- Bosma, Ulbe (2015). "Smallpox, Vaccinations, and Demographic Divergences in Nineteenth-Century Colonial Indonesia". *Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde*, 171: 69-96.
- Cortesao, Armando (1967). *The Summa Oriental of Tome Pires*. Nendel/Leichtenstein: Kraus Reprint Limited.
- Crawfurd, John (1820). *History of the Indian Archipelago, Vol. 3*. Edinburgh: Archibald Constable and Co.
- Danandjaja, James (1969-1971). "Acculturation in Tanö Niha (The Island of Nias)". Berkeley: University of California. Dalam <https://digitalassets.lib.berkeley.edu/anthpubs/ucb/text/kas044-002.pdf>

- Dijk, Kees van & Jean Gelman Taylor, eds. (2011). *Cleanliness and Culture: Indonesian Histories*. Leiden: KITLV Press.
- Djajadiningrat, Hoesein (1911). "Critisch overzicht van de In Meleische Werken vervatte Gegevens over de Geschiedenis van het Soeltanaat van Atjeh". *Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde van Nederlandsch-Indie*, LXV: 135-265.
- Domis, H.J. (1834). "Het Eiland Nias". *De Oostorling. Tijdschrift bij uitsluiting toegewijd aan de verbreiding der kennis von Oost-Indie*, 2(2): 113-131.
- Donleben, A.F. (1848). "Bijdragen tot de Kennis van het Eiland Nias". *Tijdschrift voor Neerland's Indie*, 10(4): 171-199.
- Durdik, P. (1882). "Genees- en Verloskunde bij de Niassers". *Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsche-Indie*, XXII: 243-273.
- Fehr, Joh. Ad. (1889). *Drie portretten uit Nias*. Amsterdam: Hoveker & Zoon.
- Feldman, Jerome (1990). "Nias and its Traditional Sculptures". Dalam Jerome Feldman, et.al., *Nias Tribal Treasures: Cosmic Reflections in Stone, Wood, and Gold*. Delft: Volkenkundig Museum Nusantara.
- Fenner, F. et.al. (1988). *Smallpox and its Eradication*. Genewa: World Health Organization.
- Foster, George M. dan Barbara G. Anderson (1986). *Antropologi Kesehatan*, Cetakan 1. Jakarta: Penerbit Universitas Indonesia (UI-Press).
- Fries, Eduard (1919). *Nias: amoeta hoelo nono Niha*. Ombölata: Zendingsdrukkery.
- Garraghan, Gilbert J. (1957). *A Guide to Historical Method*. New York: Fordham University Press.
- Godon, A.P. (1862). "De Assisten-Residentie Mandaheling en Ankola, op Sumatra's Westkust, van 1847 tot 1857". *Tijdschrift voor Nederlandsch Indie*, I(24): 1-46.
- Graaff, S. de dan D.G. Stibbe (1918). *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indie, Derde Druk*. 's-Gravenhage-Leiden: Martinus Nijhoff-N.V. v/h E.J. Brill.

- Hamilton, Alexander (1727). *A New Account of the East Indies*. Edinburgh: John Mosman.
- Hoeven, A. Pruys van der (1864). *Een Woord over Sumatra in Brieven Verzameld (II. Sumatra's Westkust en Palembang)*. Rotterdam: H. Nijgh.
- Jaelani, Gani A. (2013) *Penyakit Kelamin di Jawa 1812-1942*. Bandung: Syabas Books.
- Jaelani, Gani A. (2017). "Islam dan Persoalan Higiene di Hindia-Belanda". *Jurnal Sejarah*, 1(I): 82-104.
- Jaelani, Gani A. (2020). "Melampaui Batas-Batas: Perdebatan Ekonomi Politik Penerapan Karantina di Masa Kolonial". *Jurnal Sejarah*, 3(I): 105-110.
- Junaidi dan Ratna (2019). "Trading in Air Bangis in the 19th Century". *Humaniora*, 31(1): 51-60.
- Kathirithamby-Wells, J. (1993). "Hulu-hilir and Conflict: Malay Statecraft in East Sumatra before the Mid-Nineteenth Century". *Archipel* 45: 77-96.
- Kato, Tsuyoshi (1986). "Rantau Pariaman: Dunia Saudagar Pesisir Minangkabau Abad XIX", dalam Akira Nagazumi (Peny.), *Indonesia dalam Kajian Sarjana Jepang: Perubahan Sosial-ekonomi Abad XIX & XX dan Berbagai Aspek Nasionalisme Indonesia* (Jakarta: Yayasan Obor Indonesia).
- Kemp, P.H. van der (1901). "Raffles' betrekkingen met Nias in 1820-1821". *Bijdragen tot de Tall-, Land-, en Volkenkunde van Nederlandsch-Indie* 52(3/4): 584-603.
- Kluin, H. (1927). *De opwekkings-beweging op Nias*. Den Haag: Algemeene Boekhandel voor Inwendige en Unwendige Zending.
- Kreemer, J. (1915). "Volksheilkunde in den Indischen-Archipel". *Bijdragen tot de Tall-Land en Volkenkunde van Nederlandsch Indie*, 70(1): 1-112.
- Kuntowijoyo (2013). *Pengantar Ilmu Sejarah*. Yogyakarta: Tiara Wacana.

- Laiya, Sitasi Z., dkk. (1985). *Kamus Nias-Indonesia*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Leeuw, Willem Johan Adriaan de (1926). *Het Painansch Contrack*. Amsterdam: H.J. Paris.
- Lett, August (1901). *Im dienst des evangeliums auf der westkuste von Nias*. Barmen: Verlag des Missionhauses.
- Loeb, Edwin M. (2013). *Sumatra: Sejarah dan Masyarakatnya*. Yogyakarta: Penerbit Ombak.
- Loedin, A.A. (2005). *Sejarah Kedokteran di Bumi Indonesia*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti.
- Loghem, Johannes Jacob van (1920). *Vraagstukken der Indische Hygiene, Mededeelingen No. XIV, Afdeeling Tropische Hygiene No. 9*. Amsterdam: Koloniaal Instituut.
- Lombard, Dennys (2008). *Nusa Jawa: Silang Budaya: Kajian Sejarah Terpadu Bagian I: Batas-Batas Pembaratan*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.
- Lombard, Dennys (2014). *Kerajaan Aceh Zaman Sultan Iskandar Muda (1607-1636)*. Jakarta: Kepustakaan Populer Gramedia.
- Lyman, Henry (1995). "A Missionary Tour of Nias". Dalam Anthony Reid (ed.), *Witnesses to Sumatra: A Travellers' Anthology*. Oxford: Oxford University Press, hlm. 193-199.
- Marsden, William (2013). *Sejarah Sumatra*. Jakarta: Komunitas Bambu.
- Modigliani, Elio (1886a). "Corrispondenza. Lettera da Sumatra al prof. Arturo Issel". *Estratto dal Fascicolo VII, del Giornale della Societa di Letture e Conversazioni Scientifiche*, aprile, hlm. 1-7.
- Modigliani, Elio (1866b). "Escursione nell'isola Nias (a Ovest di Sumatra). Lettera di E Modigliani al prof. Issel". *Bollettino della Societa Geografica Italiana*, Ottobre, hlm. 1-7.
- Modigliani, Elio (1866c). "Escursione nell'isola Nias. Lettera di E. Modigliani al prof. Arturo Issel (1)". *Bollettino della Societa Geografica Italiana*, Novembre, hlm. 1-9.



- Modigliani, Elio (1887). *L'isola di Nias*. Roma: Societa Geografica Italiana.
- Modigliani, Elio (1890). *Un Viaggio a Nias*. Milano: Fratelli Treves Editori.
- Neelakantan, Vivek (2010). "Eradicating Smallpox in Indonesia: The Archipelagic Challenge". *Health & History*, 12(1): 61-87.
- Nieuwenhuisen, J.T. dan H.C.B. von Rosenberg (1863). *Verslag omtrent het Eiland Nias en deszelfs bewoners*. Batavia: [s.n].
- Pols, Hans (2012). "Notes from Batavia, the European's Graveyard: The 19th Century Debate on Acclimatization in the Dutch East Indies". *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 67(I): 120-148.
- Pols, Hans (2017). *Merawat Bangsa: Sejarah Pergerakan Para Dokter Indonesia*. Jakarta: Kompas Media Nusantara.
- Puccioni, Vanni (2016). *Tanah Para Pendekar: Petualangan Elio Modigliani di Nias Selatan Tahun 1886*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Purwanto, Bambang (2017). "Ruang Maritim di Sisi Barat Pulau Sumatera yang Diabaikan, Sebuah Tinjauan Historiografi Indonesia". *Paramita: Historical Studies Journal*, 27(2): 212-228.
- Rappard, Th. C. (1909). "Het Eiland Nias en zijne Bewoners". *Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde van Nederlandsch-Indie*, 62(3/4): 477-648.
- Rees, W.A. van (1866). *De Pionniers der beschaving in Neerlands Indie: Verhaal van Eenige Krijgstogten op de Buitenbezettingen*. Arnhm: D.A. Thieme.
- Reid, Anthony (2014). *Asia Tenggara dalam Kurun Niaga 1450-1680, Jilid 1: Tanah di Bawah Angin*. Jakarta: Yayasan Pustaka Obor Indonesia.
- Reinwardt, C.G.C. (1858). *Reis naar het Oostelijke Gedeelte van den Indischen Archipel, in het Jaar 1821*. Amsterdam: Frederik Muller.
- Ricklefs, M.C. (2010). *Sejarah Indonesia Modern 1200-2008, Cetakan 3*. Jakarta: PT Serambi Ilmu Semesta.

- Rosenberg, H.C.B. (1878). *Der Malayische Archipel: Land und Leute in Schilderungen*. Leipzig: G. Weigel.
- S (1904). *Zendeling Krumm en De Iraeno Hoena*. Amsterdam: Hoveker & Wormser.
- S (1908). *Hoe zendeling Lett zijne vrouw naar Nias bracht*. Hoenderloo: Halfstuivers-Vereeniging der Rijnsche Zending.
- S (1915). *Obadja. Van Slavernij tot vrijheid*. Hoenderloo: Halfstuivers-Vereeniging der Rijnsche Zending.
- Schoute, D. (1937). *Occidental therapeutics in the Netherlands East Indies during three centuries of Netherlands settlement*. Batavia: G. Kolff.
- Schroder, E.E.W.Gs. (1917). *Nias: Ethnographische, Geographische en Historische Aanteekeningen en Studien*, I. Tekst. Leiden: E.J. Brill.
- Semmelink, Jan Herman (1916). *De Zending op Nias*. Rotterdam: Bredee.
- Simangunsong, Lister Eva (2019). *Sejarah Epidemi Lepra di Tanah Karo*. Yogyakarta: Penerbit Ombak.
- Simon, G. (1934). "De Rijnsch Zending". Dalam H.D.J. Boissevain, *De Zending in Oost en West, Verleden en Handen*, Deel I. 's-Gravenhage: N.V. Algemeene Boekhandel, hlm. 146-172.
- Snapper, I. (1945). "Medical Contributions from the Netherlands Indies". Dalam Pieter Honig and Frans Verdoorn (ed.). *Science and Scientist in the Netherlands Indies*. New York City: Board for the Netherlands Indies, Surinam and Curacau, hlm. 309-320.
- Snelleman, Joh. F. (1912). *Huizen en Dorpen op Nias*. Rotterdam: [s.n.].
- Steege, Joannes van der (1779). "Nader Berigt nopens den aard der kinderziekte te Batavia, in hoever men met de inenting gevorderd is en wat daarbij is waargenomen", *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap der Kunsten en Wetenschappen* I, hlm. 333-336.
- Staatsblad van Nederlandsch Indie Nomor 68, Tahun 1827.



- Suzuki, P. (1958). *Critical Survey of Studies on the Anthropology of Nias, Mentawai and Enggano*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Suzuki, P. (1959). *The Religious System and Culture of Nias, Indonesia*. 's-Gravenhage: Uitg. Excelsior.
- Thomas, Anthony E. (1975). "Health Care in *Ukambani* Kenya: A Socialist Critique". Dalam S.R. Ingman dan A.E. Thomas (eds.). *Topias and Utopias in Health: Policy Studies*. The Hague: Mouton, hlm. 267-281.
- Uddin, Baha' (2006). "Dari Mantri hingga Dokter Jawa: Studi Kebijakan Pemerintah Kolonial dalam Penangan Penyakit Cacar di Jawa Abad XIX-XX". *Humaniora*, 18(3): 286-296.
- Veth, P.J. (1850). *De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra*. Amsterdam: P.N. van Kampen.
- Wirz, Paul (1930). *Die Inseln Nias und Mentawai*. Basel: G. Krebs.
- Zed, Mestika (2017). *Saudagar Pariaman Menerjang Ombak Membangun Maskapai: Riwayat Muhammad Saleh Datuk Rangkayo Basa, 1841-1921*. Jakarta: Pustaka LP3ES.
- Zwaan, J.P. Kleiweg de (1913). *Die Heilkunde der Niasser*. Haag: Martinus Nijhoff